

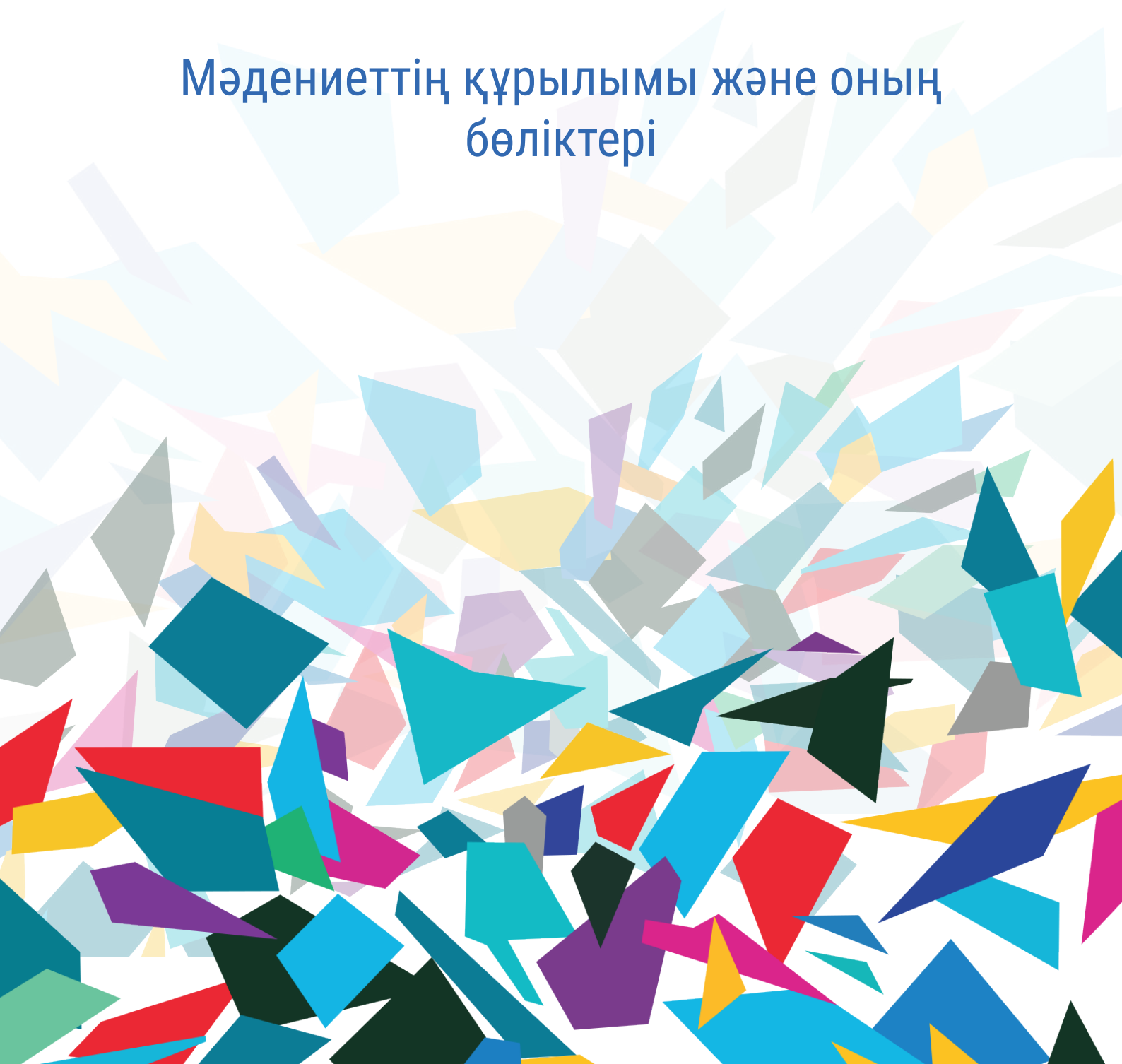
15-дәріс

ҚАЗАҚСТАННЫҢ
АШЫҚ
УНИВЕРСИТЕТІ

ТАРИХИ ЭТНОЛОГИЯ

Мәдениеттің құрылымы және оның
бөліктері

Мақсаты. Бұл дәріс барысында біз мәдениет теориясы туралы әңгімелесуді жалғастырамыз және интегративтік бейнесін береміз.

Негізгі идеялар

1. Мәдениет адамға әлемге бейімделуге және мүмкіндігінше әлемді өзіне бейімдеуге көмектеседі.

Белгілі бір мәдениетке тән әлеуметтенудің түрі осы мәдениетке тән қауіптің түріне байланысты және сайып келгенде өзін-өзі сәйкестендірудің бұл түрі көп жағдайда мәдениет элементтерінің барлық конфигурациясына әсер ететін шынайы әлем мәдениеті мүшелерінің қабылдауын анықтайды. Сәйкестендірудің бейімделу функциясы адамның санасына сыртқы әлем түзетілген, бейімделген түрде көрінетін, бүкіл сыртқы әлемге тән алаңдаушылық деңгейі төмендегенін көрсетеді. Шындық «қорғау механизмдерінің» белсенділігі барысында ерекше мән алатын символдық элементтер арқылы құрылымдалады. Әрбір мәдениеттің өзінің «қорғау иерархиясы» бар және әрбір нақты қоғамның мүшелері өзінің психикасының белгілі бір қорғаныш қасиеттерін артықшылығы бойынша пайдаланады. Осы дәстүр аясында мәдениет пен тұлға арасындағы байланыс механизмін Г. Девере: «этникалық бейсаналық-бұл мәдени қауымының басқа мүшелерімен ортақ, индивид психикасының бейсаналық сегментінің бір бөлігі», - деді. Этникалық бейсаналық әрбір жаңа ұрпақ басым мәдени бейнелердің талаптарына сәйкес репрессиялауға үйренетін материалдан тұрады. Г. Девердің бұл тұжырымы тарихи этнология үшін аса маңызды.

Біз, мәдениетіміздің қорғаныс және бейімделу функциясы туралы айттық. Біріншіден, мәдениет әлеуметтік-мәдени жүйе реакциясының икемділігін қамтамасыз етеді және әрбір мәдениетті тасымалдаушыларды көп түрлі қауіп-қатерлерден сақтайды. Сондай ақ, кейде қауіпке барабар реакциялардан, кейде қауіпке сәйкес емес немесе психологиялық ширығуды басатын символикалық болуы мүмкін жағдайлардан қорғайтын көптеген әртүрлі қорғаныс тетіктерін қамтиды.

Кейде мәдениетте қауіпті реакцияның тұрақты алгоритмдері қалыптасады, ал, халық бір кездері сол бір қауіпті жағдайларда табысты болған әрекетін қайта-қайта қайталауы мүмкін. Мүмкін, мәдениет қауіпті жеңуге көмектеседі, кей жағдайларда олардың ескіруі салдарынан қауіпке қарсы жауап бере алмауы мүмкін. Мәселен, сонау ерте кезде пайда болған садақпен жаңа дәуірдегі қауіптің алдын алу мүмкін болмас еді.

Іс мұнда емес, ең бастысы, - әлемде кездесетін зұлымдықтың адам үшін өте қауіпті екенін білдіретін және кейде оны белгісіздіктен, адам үшін қауіп тудыратын алаңдаушылығын төмендету. Екіншіден, мәдениет қорғаныс механизмдерінің жиынтығы ғана емес, оның өзі қорғаныш функциясын білдіреді. Әлемнің мәдени бейнесі - адамның әлемге бейімделуіне оның ішінде, ең алдымен, психологиялық тұрғыдан бағытталған көп деңгейлі күрделі құрылым болып табылады.

Бұдан басқа, мәдениет адамдарға әлемге бейімделуге көмектеседі және мүмкіндігінше әлемді өздеріне бейімдейді. Мәдениет әлемге бейімделудің материалдық сияқты көптеген құралдарын (қолшатырлар, үйлер, киімдер, экспресс-жолдар және т.б.) және сол сияқты идеалды (нұсқаулар, эпос, үйлену рәсімдері және т.б.), сондай-ақ таза психологиялық құралдарды қамтиды: мұнда бейімделу мәдениеттің қорғаныс функциясымен үйлеседі.

2. Мәдениеттің бейімделгіш функциясы адам әрекетінің моделін анықтайды. (Бұдан кейінгі лекцияларда бұл туралы сөйлесеміз.)

Бірақ бейімделу және әрекет ету модельдері олардың мәдени концепциялармен ұштаспаса, адамилықтан гөрі ақылға сыймайтын хайуандар тіршілік әлеміне жататын әрекеттермен сипатталады.

Демек, біз рухани әлем, руханияттық, психологиялық және ішінара соматикалық әлем арасында қосымша көпірдің (адамның рухани өмірі мен басқа да дұға-тілектерін қоспағанда) рөлін ойнайтын, оның мағыналық функциясын анықтайтын мәдениет саласын бөліп алуымыз керек. Бірақ, мәдениеттің мағыналық концептісі өздігінен алғанда бейімделудің тетігін көрсетпесе – бұл таза субъектілер, идеялар саласы, яғни, абстракция, шын мәнінде, өмірдің мазмұны қоршаған әлемге бейімделе алатын, бірдей және мәнді адам әрекеттерінің модельдерінде жинақталады. Сондықтан бізде мәдениет екі бөлікті: бұл көп жағдайда мәдениеттің бейімделу функциясын және оның тұжырымдамалық саласын анықтайтын

бөліктерден тұрады.

3. Тұжырымдамалық сала (Концептосфера) – бұл адам тәжірибесі мен жадының қоймасы.

Тұжырымдамалық сала (Концептосфера) – бұл жады мен тәжірибенің қоршаған ортаға онда да материалдық және психологиялық бейімделуіне ғана қатысты емес, (табиғи және әлеуметтік, бұл да маңызды), сонымен қатар адамзат қоғамының күрделі құрылымына әкелетін әлеуметтік қарым-қатынас саласындағы тәжірибеге де (тәжірибе, түбегейлі жануарлар әлемінен ерекшеленетін, себебі, адамзат мәдениеті тек мақсатты) қатысты.

Дегенмен, біз неге басымдық береміз, мәдениет – адамзат тәжірибесінің жоғары мағынаға жеткен әрекеттерінің өзіндік қоймасы, атап айтқанда, адамның ес білгелі бірге келе жатқан тікелей Құдаймен қарым-қатынасы, жаратушы жөніндегі және біздің өміріміз бен тарихымыздағы құдаймен қатынасындағы тәжірибесі (анық және жанама). Бұл, атап айтқанда, этика мен эстетика саласы: адамның ізгілік пен сұлулықты бейнелейтін еркі. Бұл адамның өміріндегі жоғары мағыналық жүйені, тұлғаның идеалдар мен құндылықтарын байланыстыратын барлық үлкен және маңызды саланы жоғарылатуға ұмтылуы. Дегенмен, идеалдар өздері адам өмірінде үлкен рөл атқарса да, адамның мәнін басшылық және мінез-құлқын анықтайтын ретінде, әрбір мәдениет бейнесі үшін өзіндік интерпретацияланған тұжырымдамалар жүйесі (немесе тұжырымдамалық сала) ретінде әрекет етеді.

4. Тағы бір ерекше мәдени тетік-түсіндіру (интерпретациялау) тетігі.

Мәдениеттің дамуын идеалдардың түсіндірілуінің мағыналы тарихы ретінде қарастыру керек, және мәдениетте адам өмірін бағындыратын күрделі және кеңейтілген, икемді немесе қатаң ұғымдары деп қарау керек.

Демек, қорғаныс, түсіндіру механизмінен кем емес, мүмкін, одан да маңызды тағы бір өзіндік мәдени тетік. Түсіндіре білу қабілеті - мәдениетті нышандар (символдар) жүйесіне айналдыра алатын адамның материалдық және рухани шындықты бейнелеуіне әкеліп соқтыратын, өзіндік қабілеті.

Мәдениет құрамына кіретін әрбір нысан материалдық және мінсіз компоненті бар артефакті болып табылады. Біз айтқанымыздай, әрбір зат «материалдық ағыннан» бөліне отырып - адам санасынан басқа материалдық және әлеуметтік ақиқат әлемінде өмір сүріп – адамның басында «маңызды жүйе» болып табылады, тұжырымдамалық салада интерпретацияланады және өз орнын табады. Осылайша, әрбір нысан, интерпретациялануға беріледі және символикалық субъект ретінде түсініледі. Мәселен, адамның әлемді қабылдауының өзі негізінен символикалық болып табылады. Оған материалистік көзқараспен қарауды қоссақ, символизациялану үдерісінде, концептуализациялану және тұжырымдамалануда және концептсфераға енуде адам негізінен рухани әлемді қозғайды, символдардың арқасында мүмкін қасиетті кеңістік құралуы мүмкін. Сакральды кеңістіксіз адамзат мәдениеті жоқ!

5. Мәдениет жанама ретінде.

Мәдениетке сондай-ақ айтылмайтын құбылыстардың кейбір топтары да жатады. Бұл мәдениет, әлемді мағына-сапа жағынан, соның ішінде адамның қарапайым, күнделікті әлемін, жануарлар әлемінен жанама ретінде айырады.

Біз адамның қабілеті тек қана тікелей ғана емес, сондай ақ, жануарларда да болатыны сияқты, және жанама әрекет жөнінде айтып отырмыз. Біздің әлем жанама (медиация) құралдарына толы. Айталық, біз сорпаны ыдыстан қотарып ішпейміз, оны қасықпен жейміз. Жанама (Медиация) құралдарының барлығы еңбек құралдары болып табылады, адам өмір сүретін органы түбегейлі өзгертетін айрықша маңызды екендігін марксизм көрсетуге тырысты. Бірақ жанама (медиация) құралдары деп барлық артефактілер, мәдени салаға таза материалды субстратты енгізудің тәсілі деп түсіну керек.

Мысал ретінде, біз адамның сөйлеуін келтіре аламыз, ол материалдық мағынада өңештегі байланыстардың (лингвациялардың) ауытқуы және бұл дыбыстық толқындардың тербелісінен алынады. Бірақ мағыналы сөз ретінде адам дауысының дыбысы артефакт болады. Дыбысты сөз ретінде қабылдайтын адам санасындағы бұл құрал ауаның дірілдеуіне мағына береді, адамның ақыл-ойында сөйлеуді тану құралы, ол сондай ақ жанама (медиация) құралы болып табылады.

6. Біз өмір сүріп жатқан әлем артефактілерге толы.

Біз адамның басында таным қалыптастыратын когнитивті (танымдық) артефактілерді - білім бірліктерін айтқан болатынбыз. Егер материалдық субстрат арқылы біз адам миының қозғалысын түсінетін болсақ, онда артефакт ұғымы өте кең болып шығады: мәдениеттегі барлық нәрселер сана-сезімге мидың күш-қуатын береді, неге тиесілі болса да, артефактілер бар.

Әрі қарай, артефактілер мен мәдени - байланысты элементтер бейсаналық емес пе? деген логикалық сұрақ туындайды. Жалпы алғанда, біз өмір сүретін әлем артефактілермен толы, яғни мәнді «мәдениеттің кірпішіне» толы. Артефактілер мағынаға толы болғандай, оның мағыналы қабылдауына материалдық және идеал әлемнен енетін барлық нәрселер адамның басында «маңызды жүйеге» айналады, дәл сондай бұл рухани әлемге де қатысты.

Адам санасын мағынамен толтыру – өзіне адамның сыртқы әлемін иемдену, оны адамзат тәжірибесіне енгізу болып табылады. Адамның ақыл-ойы мен жан-тәнінде бұл түйсінудің құралы, бұның барлығы адамзат арасындағы мән мен барлық сыртқы әлем сияқты медиацияның: рухани, материалдық, әлеуметтік, идеалды, психикалық құралы.

Идеалды салаға жататын бұл медиация құралдарының өзі, өздеріне интерпретациялау тетіктерін (механизмін) енгізеді. Мәдениет медиациясының мүмкіндігі адамның ерекше қасиеті, негізгі қабілеті болып табылатын интерпретациялау қабілетінсіз мүмкін емес. Сондықтан адам ішкі және сыртқы әлемді мағыналы психологиялық шындыққа қосуға қабілетті болады.

7. Осы қабілетпен мәдени тұжырымдама саласын (концептсфера) қалыптастыру мүмкіндігі құрылады.

Бір немесе басқа да идеалдардың (құндылықтардың) тұрақты интерпретациялық кешені тұжырымдамаға айналады. Және бұл ұғымдар басқа идеалдарды (құндылықтарды) интерпретациялаудың құралына айналады. Ұғымдарды танып біліп отырып, адам әрбір жаңа ілімді өзінің тұжырымдама саласы (концептосферы) құрылымына жазады.

Артефактілерге айналу медиацияның оты арқылы өтіп, ол мәдени символға айналады. Символдық саланың өзі интерпретациялаудың (түсіндіру) құралына айналып және әрі қарай символизациялау, жаңа маңызды жүйелерді құрады. Сөйтіп, адам санасындағы бүкіл әлем мағыналар жүйесіне айналады, мағыналардың тығыз жүйесі адамның мәдени дүниесін құрайды.

8. Интерпретация - адам қорғанысы механизмінің негізі.

Мәдениеттің қорғау функциясы адам өмір сүре алатын және әрекет ете алатын интерпретацияланған әлем мен адамның үйлесімділігін құру болып табылады. Сонымен, әлемнің мәдени бейнесі адамның негізгі психологиялық қорғаныс механизмі ретінде интерпретациялаудың жемісі мен құралы болып табылады: ол адамның сыртқы қауіпті, «зұлымдықтағы» әлемді осындай ұтымды әлемге түсіндіру нәтижесі ретінде пайда болды. Әлем сипатында әрбір жаңа қауіпті адам адамның пешенесіне жазылған және белгілі бір өлшемге сәйкестіктен деп түсіндіреді. Біз «шеңберге (өлшемге) кіреді» деп айтар болсақ, бұл сөздің фигурасы емес, біз түсіндірудің (интерпретациялаудың) шеңберін айтамыз. Мәселен, қауіптің өзі, өз кезегінде, артефакт және мәдениет нысаны болып табылады. Ол символикалық қауіпке айналады, оған қарсы әрекет символдық деңгейде де орындалады, бірақ бұл символдық деңгей материалдықта да көрініс беріп, нақты әрекетке айналады. Бірақ бұл жерде нақты әрекеттің символдарға сіңуі және мәдениеттің символикасына енуі маңызды.

9. Символизация нақты әрекетке қатысты бастапқы.

Символизациялау нақты әрекетке қатысты бастапқы, яғни, адам алдымен қауіп-қатерге мәдени тұрғыдан белгілі бір атау беріп, оны түсіндіреді, оның мәдени әлемі сипатында берілгендей өзінің тіршілік құрылымына жазады. Сонан кейін адам таза символикалық түрде әрекет етуі мүмкін (мысалы, сол иықтан үш рет түкіріп) немесе мағыналы іс-қимылға айналуы мүмкін қауіптен қорғанудың мәдени тұрғыдан негізделген қорғау құралдарын іздейді. Мұның болуы, адам тек символдар әлемінде ғана емес, сондай-ақ мақсат қоюға байланысты мағыналы әлемде де өмір сүруі мүмкін, адам өзі үшін «ұтымды» деп түсіндіреді және мұндай түсіндірме адам санасынан тыс болғандықтан, шындықтан (реальность) ажырамайды. Ол

ақылсыздың шындығынан ажырайды. Дені сау адам өзінің қиялдары мен елестер әлемін емес, шындықты түсіндіреді, яғни оның санасынан тыс өмір сүретін және Жаратушының өзі салған мағынасы бар шындықты түсіндіреді.

Иә, адамзаттың әлемді түсіндірудің нәтижесі әрқашан (күнәнің құлдырағаннан кейін!) Жаратушының жасаған мағынасына сәйкес келе бермейді, бірақ жаратылған кездегі оған берілген әлемнің мағынасына сәйкес келеді. Бұны адамдағы «ақыл-ой» деп атауға болады. Бұл адамның мағынасын айқындаудың және мақсат қоюдың мәні.

10. Сонымен, психологиялық қорғау механизмі – бұл интерпретациялау (түсіндіру) тетігі болып табылады.

Интерпретациялар белгілі бір мәдени концепцияларға сәйкес және адамның концептуалдық саласымен өзара байланысты.

Тұжырымдамалық сала (егер оны үдеріс ретінде емес, схема ретінде алсақ) және белгілі бір кесінді үшін әлемнің мәдени сипатының барлық нәтижелерін интерпретациялау (белгілі бір кесіндіде, өйткені әлем бейнесі ешқашан статикалық емес және әрқашан түсіндіру үдерісінде пайда болады!) – бұл таза мәдени элементтер, бұл мәдениет теоретигі мәдениетті анықтайтын, кейбір абстракция. Бірақ оның көзі - адамның артефактілермен шындықты медиациялау қабілеті, сондай ақ адамның мәдени және әлеуметтік тіршілігі ретіндегі негізгі қабілеті. Бірақ медиация үдерісінің өзі қандай? Адам психикасында, оның санасында және бейсаналықта кейбір операциялар, яғни психологиялық операциялар орын алады. Сондықтан біз психологиялық қорғау тетіктері жөнінде айтамыз.

Мәдениетті интерпретациялаудың нәтижесі (кескіндеме, мәдени схема) ретінде және адамның өмір сүру барысында барлық уақытта айналысатын интерпретациялау үдерісін қатаң ажырата білу қажет. Түсіндіру механизмдері оның психикасында туғаннан берілгендігі сияқты қабілетте, сөйлеуді түсіну қабілеті де ерте берілген. Бұл басты психологиялық үдеріс және қауіптің рационализациясы мен таңбалануы оның ажырамас бөлігі болып табылады.

11. Адам үнемі мәдениет өндірісімен айналысады.

Бұл батыс ғылымындағы мәдениет пен психологияны қарсы қоюының себептері туралы сұраққа жауап. Мәдениет тіл, мәдениет схемасы ретінде нақты мәдени терминде сипатталуы мүмкін, бірақ мәдениет үдеріс ретінде- психологиялық функция болып табылады. Адам үнемі мәдениетті өндірумен айналысады. Бұл тұжырымдамалық салаға барлық жаңа және жаңа қорғаныс тетіктерін қалыптастыру саласындағы концепциялар енеді, сондай-ақ олар тұжырымдамалық салада әрекет модельдерінің генераторына жатады.

Іс-әрекет модельдері де –мағыналардың интерпретациясы, бірақ тек қана мінез-құлық деңгейінде, өзара іс-қимылын, жүзеге асыру және адамның өзін әлеуметтік тіршілік иесі ретінде интерпретациялау арқылы ғана түсіндіріледі.

Түсіндіру басқа адаммен немесе қоғаммен диалог арқылы жүзеге асырылады, бірақ кейде тірі және жансыз табиғатпен де болады. Рационализация процесінде адам (психологиялық қорғаныс механизмі) өз мағынасында, ол құлдыраудан кейін көрініп тұрған нысанында болса да, табиғаттың мағынасын береді. адам қиялдамайды, өмірге сәйкес келмейтін мифтерді жасамайды, бірақ түсіндіреді. Ал, мағынасында, адам рационализация үдерісінде (психологиялық қорғаныс механизмі болып табылатын) қандай жағдайда болсын табиғатқа мән береді, сондай ақ, адам қиялдамайды, өмірге сәйкес келмейтін мифтерді жасамайды, бірақ шынымен барды түсіндіреді.

Рационализациялаушы адам әлемнің «бас сызбасын», өзінің мәдени бейнесін қалыптастырып қана қоймайды, сонымен бірге әлемді мағыналы әрекет аренасы ретінде қабылдай бастайды.

Бұл іс-әрекет тікелей емес, оның психикасында және жиі танылмаған схемада, яғни когнитивті артефактпен жанама түрде көрініс табады. Бұл артефакт, әлемнің шындықтарының толық емес көрінісіне өздерінің сәйкессіздіктеріне байланысты, міндетті түрде эволюциялық, яғни әрекет компонентіне ынталандырады. Ең алдымен, адам өзін әлемде әрекет ететін субъект ретінде түсіндіреді, оған әрекет ету және оның әрекетінің ерекшелігін сипаттайтын, яғни іс-қимыл шарты мен іс-қимыл тәртібін, яғни әрекет ету үлгісін қоса алғандағы белгілі бір қасиеттерді иеленеді.

Ф. Боас кез-келген мәдени элемент тек ажырағысыз мәдени түйісте ғана түсінікті болуы керек деген ойға келді. Ф. Боас мәдениетті зерттеуде тұтас, іштей байланысты, бір-біріне «итерілген» бөліктер

сияқты көптеген үйлесімділіктен тұратын жүйе. Бір мәдениеттің элементтерін екіншіден қабылдап алу механикалық үдеріс ретінде жалғастырыла бермейді және мәдени байланыстардың бірден салдары болмайды. Тіпті мәдениетті қабылдап алу үдерісі болған кезде де, қабылдап алынған мәдениет элементі қайта ойластырылады және басқа мәдениетте басқа мағынаға ие болады

Біз, мәдениет деп - іс-әрекеттер мен мағыналар, мақсаттар қою, қорғау және бейімдеу механизмдері, құндылық концепциялары мен медиация құралдары - артефактілердің - адамның өзара іс-қимылының сценарийлерінің жиынтығы мен бірлігі екенін көрдік. Енді этномәдениеттану негізінің тұжырымын қарайық.

Негізгі терминдер: Мәдениет теориясы, бейімделу қызметі, қорғаныс тетігі, тұжырымдамалық сала, мақсаты, мағыналар жүйесі, интерпретациялау тетігі, материалдар ағыны, рухани әлем, сакральды (қасиетті) кеңістік, жанамалық, когнитивті (танымдық) артефакті, когниция, түсіндіру шеңбері, мәдени концепті, әрекет моделі.

Дәрістер тақырыбы бойынша қосымша ресурстар

1. Абрамян Э.Г. (1978) Инновация и стереотипизация как механизмы развития этнической культуры / Методологические проблемы этнических культур: Материалы симпозиума. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
2. Арутюнов С.А. (1989) Народы и культура: Развитие и взаимодействие. М.: Наука.
3. Бенедикт Р. (2007) Хризантема и меч. Модели японской культуры. М.: Наука.
4. Бенедикт Р. (1997) Психологические типы в культурах Юго-Запада США // Антология исследований культуры. — М.: Университетская книга.
5. Боас Ф. Ум первобытного человека. М.-Л., 1926.
6. Боас Ф. (1997) Границы сравнительного в антропологии // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
7. Боас Ф. (1997) История и наука в антропологии. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
8. Боас Ф. (1997) Методы этнологии. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
9. Боас Ф. (1997) Некоторые проблемы методологии общественных наук. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
10. Боас Ф. (1997) Эволюция или диффузия. // Антология исследований культуры. СПб.: Университетская книга.
11. Быховская И.М. (2005) Основы культурологии. М.: ACADEMIA XXI.
12. Дейк Т.А. ван. Язык. (1989) Познание. Коммуникация. М: Прогресс.
13. Леви-Брюль Л. (2015) Первобытное мышление. М.: Академический проект.
14. Леви-Брюль Л. (2015) Сверхъестественное в первобытном мышлении. М.: Академический проект.
15. Леви-Брюль Л. (2010) Первобытная мифология. М.: КРАСАНД.
16. Коул М. (1995) Культурные механизмы развития // Вопросы психологии. № 3.
17. Коул М. (1996) Культурно-историческая психология. М. Когито-центр.
18. Культурология. Фундаментальные основания прикладных исследований. (2010) Под ред. И.М. Быховской. М.: Смысл.
19. Культурология. XX век. Энциклопедия. (1998) Под ред. С.Я. Левит.— СПб.: Университетская книга; ООО “Алетейя”.
20. Лурье С.В. (2005) Историческая этнология. Москва: Академический проект.
21. Лурье С.В. (2004) Психологическая антропология. М.: Академический проект.
22. Лурье С.В. (1994) Метаморфозы традиционного сознания. СПб.: Типография им. Котлякова.
23. Лурье С.В. (2017) Культура и ее сценарий: имплицитный обобщенный сценарий как внутрикультурный интегратор // Общественные науки и современность. № 2.
24. Маркарян Э.С. (2014) Избранное. Наука о культуре и императивы эпохи. Санкт-Петербург: Центр гуманитарных инициатив Университетская книга Москва.
25. Маркарян Э.С. (1989) Проблема целостного исследования культуры в антропологии США. // Этнология в США и Канаде. М.: Наука.

26. Маркарян Э.С. (1981) Узловые проблемы теории культурной традиции // Советская этнография. № 2.
27. Маркарян Э.С. (1978) Культурная традиция и задача дифференциации ее общих и локальных проявлений / Методологические проблемы этнических культур: Материалы симпозиума. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
28. Маркарян Э.С. (1978) Об исходных методологических предпосылках исследования этнических культур / Методологические проблемы этнических культур. Материалы симпозиума. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
29. Маркарян Э.С. (1977) Интегративные тенденции во взаимодействии общественных и естественных наук. Ереван: Изд-во АН Арм. ССР.
30. Мид М. (1988) Культура и мир детства. М., Наука.
31. Надирашвили Ш.А. (1978) Психология пропаганды. Тбилиси: “Мецниереба”.
32. Прикладная культурология. Энциклопедия. (2019) Сост. и науч. редактор И.М. Быховская. М.: ООО «Издательство «Согласие».
33. Режабек Е.Я., Филатова А.А. (2010) Когнитивная культурология. СПб., Алетейя.
34. Узнадзе Д.Н. (1961) Экспериментальные основы психологической установки. Тбилиси: Издательство АН Гр. ССР.
35. Чистов К.В. (1981) Традиция, «традиционное общество» и проблема варьирования // Советская этнография. № 2.
36. Флиер А.Я. (2009) Культурология для культурологов. М., МГУКИ.
37. Флиер А.Я. (1995) Культурогенез. М.: Российский институт культурологии.
38. Эйзенштадт, Ш. (2010) Срывы модернизации. // Неприкосновенный запас. № 6.
39. Эйзенштадт, Ш. (1999) Революция и преобразование обществ. М., «Аспект-Пресс».
40. Ш. Эйзенштадт. О неопределенности термина «традиция». (Электронный ресурс). <https://cyberpedia.su/3x6f1f.html>
41. Barrett S. (1984) The Rebirth of Anthropological Theory. Toronto, Buffalo, L.: Univ. of Toronto Press.
42. Bock Ph.K. (1980) Continuities in Psychological Anthropology. San Francisco: W. H. Freeman and Company.
43. Boesch E. (1991) Symbolic Action Theory and Cultural Psychology. Berlin, Heidelberg, NY, L., Paris, Tokyo, Hongkong, Barselona, Budapest: Springel-Verlag.
44. Benedict R. (1934) Patterns of Culture. Boston and New York: Houghton Mifflin Company.
45. Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion. (1984) Shweder R., LeVine R. (eds.) Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
46. D’Andrade R. (1995) The Development of Cognitive Anthropology. New York: Cambridge University Press.
47. D’Andrade R. (1992) Cognitive Anthropology. In: New Direction in Psychological Anthropology. Schwartz Th., White G. M., Lutz C. A. (eds.) Cambridge: Cambridge University Press.
48. D’Andrade R. (1992) Schemas and Motivation. In: D’Andrade R., Strauss C. (eds). Human Motive and Culture Models. Cambridge: Cambridge University Press.
49. D’Andrade, R. (1984) Cultural Meaning Systems. In: Shweder R. A., LeVine R. A. (eds.) Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
50. D’Andrade R. (1981) The Culture Part of Cognition // Cognitive Science. № 5.
51. Dubois C. (1944) The People of Alor: a Socio-Psychological Study of an East Indian Island. Minneapolis: University Minnesota Press.
52. Duijker H.C.J., Frijda N.H. (1960) National Character and National Stereotypes: Confluence. Amsterdam: North-Holl Publishing Company.
53. Eisenstadt Sh. (2006) The Great Revolutions and the Civilizations of Modernity. Brill.
54. Eisenstadt Sh. (2004) The Civilizational Dimension of Modernity (англ.) In: S.A. Arjomand, E.A. Tiryakian. (eds.) Rethinking Civilizational Analysis. Sage Publication Ltd.
55. Eisenstadt Sh. (1992) Frameworks of the Great Revolutions: Culture, Social Structure, History and Human Agency // Intemational Social Science Journal. Vol. 44. № 133.
56. Eisenstadt Sh. (1973) Tradition, Change, and Modernity. New York, Sydney, Toronto: John Wiley.
57. Ewing K. (1992) Is Psychoanalysis relevant for Anthropology. In: Schwartz Th., White G., and Lutz C.

- (eds.) *New Direction in Psychological Anthropology*. Cambridge University Press.
58. Geertz C. (1984) "From the native's point of view". On the Nature of anthropological Understanding. In: Shweder R. A., LeVine R. A. (eds.) *Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
  59. Harkness S. (1992) *Human Development in Psychological Anthropology*, In: Schwartz Th., White G., and Lutz C. (eds.) *New Direction in Psychological Anthropology*. Cambridge University Press.
  60. Holland D. (1992) *The Woman who Climbed up the House: Some Limitations of Schema Theory*. In: Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.) *New direction in Psychological Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
  61. *Human Motive and Culture Models*. (1992) D'Andrade, R., Strauss, C. (eds). Cambridge: Cambridge University Press,.
  62. Jahoda G. (1981) *Psychology and Anthropology. A Psychological Perspective*. L., NY etc: Academic Press.
  63. Inkeles A. (1997) *National character*. Transaction Publishers.
  64. Inkeles A., Levinson D. (1969) *National Character: The study of Modal Personality and Sociocultural Systems*. In: Lindzey C. and Aronson E. (eds.). *The Handbook of Social Psychology*. Vol. IV. Massachusetts (Calif.), London, Ontario: Addison-Wesley.
  65. Kardiner A., Lipton R. (1945) *The Individual and His Society*. New York: Columbia University Press.
  66. LeVine R. A. (1984) *Properties of Culture. An Ethnographic View*. In: Shweder R. A., LeVine R. A. (eds.) *Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion*. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
  67. Lourie S. V. (2017) *The Revival of Psychological Anthropology: a New Understanding of Interrelation Between Cultural and Psychological By Virtue of Cognitive Anthropology and Cultural Psychology*. *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences* V. 10, № 7.
  68. Lourie S. V. (2016) *Culture as a field of human action (The experience of constructing a theory of cultural constants and implicit generalized cultural script)* // *Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences*. V. 9, № 4.
  69. Markarian E.S. (1992) *Tradition as an Object of System Study* // *World Futures*. V. 34.
  70. Markarian E.S. (1998) *Capacity for World Strategic Management*. Yerevan: Gitutgun.
  71. Mead M. (1959) *An anthropologist at work: Writings of Ruth Benedict*. — Boston: Houghton Mifflin Company.
  72. Miller J. (1993) *Theory of Developmental Psychology*. NY: Freeman.
  73. Nelson K. (1981) *Cognition in a Script Frammework*. In: J.H. Flavell and L. Ross (eds.) *Social Cognitive Development*. Cambridge: Cambridge University Press.
  74. *New direction in Psychological Anthropology*. (1992) Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.) Cambridge: Cambridge University Press.
  75. Norman D. (1975) *Explorations in cognition*. San Francisco: Freeman.
  76. Redfield R. (1956) *Peasant Society and Culture: An Anthropological Approach to Civilisation*. Chicago.
  77. Romney A., Weller S., Batchelder W. (1986) *Culture as Consensus: A Theory of Culture and Informant Accuracy* // *American Anthropologist*. № 88.
  78. Rouce A.P. (1982) *Ethnic Identity: Strategies of Deversity*. Bloomington.
  79. Schwartz Th. (1992) *Anthropology and Psychology*. In: Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.) *New direction in Psychological Anthropology*. Cambridge: Cambridge University Press.
  80. Schwartz Th. (1989) *The Structure of National Cultures*. In: Funke P. (ed.) *Understanding Of USA: A Cross-Cultural Perspective*. Tubengen: Gunter NarrVerlal.
  81. Schwartz Th. (1978) *Where is the culture?* In: Spindler G (ed.) *The Making of Psychological Anthropology*. Berkeley: University of California Press.
  82. Shils E. (1961) *Centre and Periphery* // Polanyi M.(ed.). *The Logic of Personal Knowledge: Essays*. London: Routledge & Kegan Paul.
  83. Shils E. (1981) *Tradition*. London; Boston.
  84. Shore B. (1991) *Twice-Born, Once Conceived: Meaning Construction and Cultural Cognition*. // *American Anthropologist*. Vol. 93, No 1, March
  85. Shweder R. (1991) *Thinking Through Cultures*. Cambridge (Mass.), London (England): Harvard University Press.
  86. Shweder R. (1990) *Cultural psychology – What is it?* In: Stigler J., Shweder R., Herdt G. (eds.) *Cultural*

- psychology: Essays on comparative human development, New York: Cambridge University Press.
87. Shweder R. (1984) Anthropology's Romantic Rebellion against the Enlightenment, or There's more to Thinking than Reason and Evidence. In: Shweder R., LeVine R. (eds.) Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
  88. Simon H. (1981) Sciences of the artificial. Cambridge. MA: MIT Press.
  89. Skinner Q. (1985) The Return of Grand Theory in the Human Sciences. Cambridge University Press.
  90. Spiro M. (1984) Some reflections on Cultural determinism and relativism with Special Reference to Emotion and Reason. In: Shweder R., LeVine R. (eds.) Cultural Theory. Essays on Mind, Self, and Emotion. Cambridge, L., NY., New Rochelle, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.
  91. The Making of Psychological Anthropology. (1978) Spindler G. (ed.) Berkeley: University of California Press.
  92. White G., Lutz C. (1992) Introduction. In: Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.). New direction in Psychological Anthropology. Cambridge: Cambridge University Press.
  93. White G. (1992) Ethnopsychology. In: Schwartz Th., White G., Lutz C. (eds.). New direction in Psychological Anthropology. Cambridge: Cambridge University Press.
  94. Wartofsky, M. (1979) Models Representation And The Scientific Understanding. Dordrecht: Holland / Boston: USA / L.: England: D. Reidel Publishing Company.